ELŐSZÓ

Három év elmúltával ismét az érdeklődő közönség elé tárjuk a Demográfiai Portrét – a magyarországi népesedési folyamatokat bemutató jelentésünket. A 2012-es kiadás is azzal a céllal készült, mint a korábbi: tudományosan megalapozott és számokkal alátámasztott ismereteket és összefüggéseket kíván a kérdés iránt érdeklődők számára bemutatni – röviden és közérthetően.

Új kötetünket alapvetően a folytonosság jellemzi, de meghatározó újdonságokkal is jelentkezünk. A három évvel ezelőtt kialakított tematikát és szerkezetet követjük: kiadványunk továbbra is 12 fejezetre tagolódik, és tematikája a széleskörűen értelmezett népességtudomány valamenynyi fő területére kiterjed. Foglalkozunk a demográfia klasszikus kérdésköreivel: a termékenységgel, a párkapcsolatokkal (nupcialitással), a halandósággal, az öregedéssel és a migrációval. Ezekre vonatkozó írásaink az alapvető folyamatok bemutatására és értelmezésére összpontosítanak. Más fejezetekben – például amelyek a családpolitikát vagy a nyugdíjba vonulást tárgyalják – a hazai intézményrendszer jellegzetességeinek a bemutatásán van a hangsúly. Nem marad ki a demográfia talán legtöbbeket érdeklő és vitákat generáló témája, a népesség előreszámítása sem.

Most is arra törekedtünk, hogy a fejezetek szerkezeti rendje egységes legyen, bár ezt a tematikai vagy adatbeli korlátok nem mindig teszik lehetővé. A lehetőségekhez képest minden téma tárgyalásakor tág teret kap a nemzetközi összehasonlítás: meggyőződésünk, hogy ez a perspektíva elengedhetetlen a hazai sajátosságok megértéséhez. Különösen fontosnak tartjuk, hogy a hazai adatokat – a nyugat-európai államokéi mellett – a volt szocialista országokéival is összehasonlítsuk. Ami az idődimenziót illeti: jóllehet bennünket a mai viszonyok érdekelnek – és a demográfiában ezen az elmúlt két-három év értendő –, nemegyszer elengedhetetlen volt, hogy az ezt megelőző időszak folyamatait is bemutassuk. E tekintetben az látszott célszerűnek, hogy az 1989–1990 óta eltelt évek alapvető tendenciáit jelezzük, és csak nagyon indokolt esetben nyúljunk vissza ennél távolabbi időkre.

A tematikában és időperspektívában érvényesítendő folytonosság azonban élesen felvetette a problémát: vajon feltételezhetjük-e, hogy olvasóink ismerik a 2009-es kiadványt. Ez esetben döntően az elmúlt fél évtizedben bekövetkezett változásokra, problémákra kell koncentrálnunk. Az az igény viszont, hogy e kötet önállóan, a korábbi ismerete nélkül is olvasható legyen, azzal jár, hogy számtalan esetben ismételnünk kell önmagunkat. Három eltelt év ugyanis a demográfiában ritkán hoz éles változásokat és megváltozott értelmezéseket. Végül úgy döntöttünk, hogy a kötet autonóm használata a fontosabb érv, még ha önmagunk ismétlésével jár is. Több tanulmányban megtalálhatjuk tehát a korábbiaknak megfelelő, ám továbbvezetett táblákat, trendvonalakat és azok értelmezését. Ugyanakkor törekedtünk arra is, hogy minden fejezetben lényeges új információkat és összefüggéseket tárjunk az olvasó elé.

Két új, a 2009-es kiadványból hiányzó szempontot viszont minden fejezetben érvényesíteni kívántunk. Lehetőség szerint nagy hangsúlyt fektettünk az országon belüli területi különbségek bemutatására. A demográfiai magatartás változatait kistérségi szinten is nyomon kívántuk követni. E tekintetben a „közérthetőséget" a demográfiai jelenségek kistérségi szintű térképi megjelenítésével próbáltuk elérni. Bízunk benne, hogy a térképek segítségével a területi különbségek könnyen áttekinthetők.

A jelenbeli kérdések értelmezéshez sajátos kontextust (és így a korábbi kötettől eltérő hangsúlyt) jelent a 2008 óta tartó világgazdasági recesszió. A kötet valamennyi szerzője arra törekedett, hogy ezt az egyedi körülményt figyelembe vegye, és megvizsgálja, vajon a válság mennyiben befolyásolta a demográfiai viselkedést.

Alapelvünk maradt, miszerint továbbra is lemondunk arról, hogy minden egyes állításunkat szakirodalmi hivatkozásokkal erősítsük meg, hogy maradéktalanul felsorakoztassuk a releváns elméleteket és módszereket. Úgy véltük, egy olyan kiadványban, amely szélesebb közönséget kíván elérni, ez inkább az érvelés megerősítése ellen hatna. A kérdések iránt részletesebben is érdeklődők a fejezetek végén közzétett szakirodalomból, honlapjegyzékből és szerzőink publikációiból nyerhetnek további információkat. Itt most arra törekedtünk, hogy minél közérthetőbben számoljunk be a népesedés folyamatairól, és tegyük mai tudásunkat sokak számára hozzáférhetővé.

A korábbi kiadványhoz hasonlóan itt is arra törekedtünk, hogy ne csupán az objektív mozzanatokat elemezzük, hanem bemutassuk azok szubjektív vetületét is, azaz hogy miként gondolkodnak mindarról az érintettek, milyenek a motivációik és értékeik.

Bár a demográfiai eseményeket döntően idősorokra, statisztikai összefüggésekre alapozva értelmezzük, kiadványunk eltekint az adatok részletes bemutatásától. Erre a célra a KSH évente kiadott Demográfiai évkönyvét ajánljuk az olvasó figyelmébe. Mi itt csak a legfontosabb folyamatokra szorítkozunk, és azokat is többnyire grafikusan ábrázoljuk.

Megmaradt a fejezetek végén szereplő rövid „fogalomtár" is, hiszen a demográfia fogalmai (mint más tudományos fogalmak estében is jellemző) nem mindig közérthetőek. Az itt közölt definíciókra a fogalom első megjelenésekor F betű hívja fel a figyelmet. A tartalmi összefoglaló – a hasonló jellegű kiadványok felépítését követve – a fejezetek elején, „főbb megállapítások" címszó alatt található.

A népességtudomány szerencsésnek mondhatja magát, hiszen az elemzésekhez rengeteg adat áll a rendelkezésére, a tárgyát alkotó események viszonylag egyértelműek, nemzetközi összehasonlításban is könnyen értelmezhetők. Munkánkhoz három alapvető, természetében különböző adatforrást használtunk. A születésekről, a házasságkötésekről, a válásokról és a halálozásról a Központi Statisztikai Hivatal által rendszeresen gyűjtött és közzétett népmozgalmi adatok adnak hű képet. A másik fontos népesedési adatforrás a népszámlálás, amelyre tízévente kerül sor. Sajnos kiadványunkban még nem szerepelhetnek a 2011-es népszámlálás adatai. Sokáig morfondíroztunk azon is, vajon nem kellene-e megvárni az új népszámlálás adatait, és utána, azokat felhasználva megjelentetni kötetünket. Ez azonban egy-két évvel eltolta volna kötetünk nyilvánosságra kerülését, és akadályozta volna ígéretünk beváltását, hogy kiadványunk háromévente megjelenik. A KSH Népességtudományi Kutatóintézete által kialakított, Életünk fordulópontjai című kutatási és adatgyűjtési program dinamikus elemzéseket tesz lehetővé, mivel periodikusan, három–négy évente felméri

az induláskor a mintába került személyek életkörülményeit és értékeit. Ez a munka kapcsolódik a Generations and Gender Program (GGP) nemzetközi kutatási projekthez, amelynek keretében több európai országban, egységes tematikát alkalmazva vizsgálják a fontosabb demográfiai jelenségeket. Jelen kötetünkben más adatforrásokat is használunk. Ezek közül kiemeljük a European Social Survey adatgyűjtést, melynek elemzési eredményeit az olvasó több fejezetben is megtalálhatja. A fenti (és egyéb) adatforrások eredményeinek közlése során ezekre a vonatkozó helyeken mindig hivatkozunk. Az érdeklődők számtalan helyen és formában tájékozódhatnak az említett adatgyűjtésekről és kutatásokról, így azokkal itt részletesen nem foglalkozunk.

Reméljük, hogy kiadványunk számtalan szakma képviselőinek igényeit kielégíti majd. Számítunk a társadalompolitikai döntéshozók, a kutatók, egyetemi oktatók, diákok, a sajtó érdeklődésére, és reményeink szerint a demográfiai kérdések iránt érdeklődő nagyközönség is haszonnal forgathatja a Demográfiai Portré 2012-t.

Spéder Zsolt